

Módis László tervezete a használóképzésről

Adalékok a kérdés historiográfiájához

Pogány György

„A tudás ma képesség és tájékozottság [...] A jó iskola ma: bevezetés a könyvtárba vagy a laboratóriumba.” A fenti sorokat Németh László 1945-ben írta¹ és ma, közel hat évtizeddel később sem lehetne frappánsabban megfogalmazni a kibontakozó információs társadalom iskolájának célját. Az állandó tanulás, az önálló ismeretszerzés, a kritikai-értékelő megközelítés elsajátítására vonatkozó elv tehát nem új és nem is az író felismerése – könnyen fel lehetne kutatni a félig-meddig találmokra kiválasztott Németh-idézetenél korábbiakat. Új azonban az a könyvtári és pedagógiai nézet, amely a szükséges személyi, tárgyi és intézményi feltételek megteremtésével a tantervbe szervesen beépített ismeretekkel kívánja felvértezni a diákokat, hallgatókat a legkülönbözőbb dokumentumokon rögzített információk megtalálására, kiválasztására, értékelésére és felhasználására.

A jelenleg hatályos és a fenti gondolatok jegyében fogant NAT a 16. életévig tartalmazza a könyvtári és számítástechnikai ismeretek oktatását az *Informatika* műveltségterületen belül. Az 1995-ben elfogadott NAT azonban épített, építhetett előzményekre. Nem lehet feladata ennek a tanulmánynak, hogy a könyvtárhasználatra, illetve a könyvtári és a tájékoztatási eszközrendszer megismertetésére vonatkozó könyvtári és pedagógiai dokumentumokat, állásfoglalásokat, tervezeteket akár csak vázlatosan áttekintse.² Jelen beszámoló arra tesz kísérletet, hogy a használóképzés historiográfiájának egy kevésbé ismert monumentumát, *Módis László*³ 1958-as, a teljes oktatási ciklust (alaptól a felsőfokig) átfogó elgondolását bemutassa.

Módis a *Könyv és Könyvtár* első kötetében (Bp., 1958. 21–46. p.) tette közzé tanulmányát *Könyvtári szakképzésünk néhány kérdése* címmel. Közleménye számos kérdést nem érint, bizonyos kereteket

adottnak vesz és vitathatatlanul túlzott követelményeket támaszt, mindezek ellenére a könyvtárosképzés egészét egységes folyamatként felfogva, a használóképzést abba tartozónak tekintve, logikus rendszert alkotott, amely éppen ezért nem egy elemében az utókor figyelmére is méltó lehet.

A tanulmány keletkezési időpontja az 1950-es évek második fele, elválaszthatatlan a hazai könyvtár- és oktatásügyben, illetve művelődéspolitikában a második világháború után bekövetkezett jelentős változásoktól, a könyv és a könyvtár korábbinál nagyobb társadalmi szerepétől. Debrecenben készült, az Egyetemi Könyvtárban, abban a szellemi műhelyben, ahol Kovács Máté irányításával a magyar könyvtártudományi gondolkodás egyik meghatározó intézménye jött létre – gondoljunk csak Kovács Máté mellett például Csűry István alapvető bibliográfiaelméleti kutatásaira.

Módis László tanulmányában leszögezi: „*A könyvtári szakképzés mai könyvtártudományi feladataink egyik legjelentősebb kérdéscsoportja.*” Kovács Máté gondolatmenetéhez kapcsolódva a könyvtári szakképzés ügyét nem elszigetelten tárgyalja, hanem a művelődéspolitikát egészébe ágyazva, hiszen – idézi Kovács Mátét – „*A könyv a művelődés, a társadalmi nevelés eszköze és munkaeszköz*”, a könyvtár pedig a benne összegyűjtött művelődési és munkaeszközök mérvének megfelelően művelődési forrás és munkaműhely, amely a társadalom különféle élet-szükségeit és fejlődését szolgálja – írja Módis. Ebből az elvi alapból vezeti le tételét, miszerint a könyvvel és könyvtárral való élés feltételeinek – írás, olvasás, iskola – biztosítása után tervszerűen és intézményesen kell megtanítani a társadalom minden tagját arra, hogy a könyvet mint művelődési és munkaeszközt hogyan válassza ki, hogyan találja meg, hogyan használja fel. Ehhez szakképzés szükséges. A „könyvtári szakképzés” fogalma alatt a képzésnek két egymáshoz kapcsolódó formáját érti. Módis vitatja azt a felfogást, miszerint a könyvtári szakképzés azonos lenne a könyvtárosok szak-

képzésével, ez csupán része – természetesen fontos, lényeges része –, de a könyvtári képzés tágabb fogalom. Értelmezése szerint ez magában foglalja az olvasók képzését is: „*A könyv és könyvtárral való élésre ugyanis az azokat használó tömegeket, tehát lényegében társadalmunk minden tagját meg kell tanítani, fel kell készíteni, és pedig intézményesen.*”

Megállapítása vitathatatlanul helyes, nem lehet azonban maradéktalanul osztani felfogását arról, hogy az olvasók és könyvtárosok képzésében, ha vannak is bizonyos különbségek, zömében mégis azonos anyagot kell tanítani minden képzési formában. Ezt a közös tananyagot nevezi Módis általános szakismereti anyagnak, s mivel az olvasók képzésének csak ezt kell tartalmaznia, az olvasó – (mai szóhasználattal használó) képzésre az általános szakképzés fogalmát vezeti be. Az előbbtől különböző, a könyvtárosok számára mégiscsak szükséges speciális technikai és tudományos ismereteket különleges szakismereteknek nevezi, a szűkebben vett könyvtárosképzésre a „különleges szakképzés” – némileg nehézkesnek tűnő – elnevezést javasolja. Az olvasók felkészítését szolgáló tevékenység „szakképzés”-nek nevezése ellen felhozható lehetséges ellenvetést azzal az érveléssel utasítja vissza, hogy míg más tudományterületek közvetve állnak a lakosság szolgálatában, a könyvtár közvetlenül. A nagyközönséget például a gyógyszerterületek munkájából a hatékony gyógyszerek érdeklék, de kiválasztását, adagolását orvostól, gyógyszerésztől – szakembertől – várja, ezzel szemben természetes és jogos igény, hogy a könyvek világában akár tudományos, akár közművelődési szándékkal önállóan akarnak az emberek tájékozódni. A szakképzés az olvasóknak ezt a szellemi önállóságát biztosítja, ezért a részükre intézményesen nyújtott ismereteket indokolt szakképzésnek „*a könyvtárosokéval lényegileg azonos értékű, bár nem azonos mérvű szakképzésnek*” nevezni. Módis tanulmányában behatóan foglalkozott a különleges szakképzés kereteivel és tartalmával, erre nincs terünk bővebben kitérni: hár-

mas tagolású „különleges szakképzés” bevezetését javasolta, alap-, közép- és felsőfokon, a rövid 30-40 órás bármely nagyobb könyvtárban tartható tanfolyamtól a három évig tartó, erre központilag kijelölt nagy tudományos (egyetemi) könyvtárakban vagy külön megszervezendő könyvtárosképző iskolában teljesítendő kurzuson át a felsőfokú, vagyis egyetemi képzésig.

Témánk, a használoképzés historiográfiája szempontjából tanulmányának az általános könyvtári szakképzéssel foglalkozó része a fontos. Módis az általános könyvtári szakképzést egyébként a felnőtt, az iskolát tehát már elhagyó lakosság számára is szükségesnek tartotta, erre a tömegkommunikáció eszközeit indítványozta felhasználni – többek között a televíziót is megemlítette.

Koncepciójának egyik erősen vitatható pontja, hogy a tárgy oktatásához nem tartotta fontosnak a különleges könyvtári szakismeretekkel is rendelkező könyvtárosok bevonását: *„Minden tantestületben bármikor akad önkéntes vállalkozó, aki szívesen és érdeklődéssel végzi ezt a munkát.”* Nehéz elképzelni, hogy az alább részletesen bemutatandó, már-már taníthatatlanul zsúfolt tematikát erre a feladatra nem felkészített „önként vállalkozó” megfelelő színvonalon oktatni tudta volna. Igaz, Módis a tárgy oktatásának bevezetéséhez a részletes tanterv kidolgozása mellett elengedhetetlennek tartotta megfelelő tankönyvek megjelenítését, legalábbis az általános iskolákban és a középfokú oktatási intézményekben. A tankönyvet inkább olvasókönyvnek képzelte, ne legyen *„száraz, unalmas, magoltatásra alkalmas, riasztó fogalmazvány. Különösen óvakodni kell a könyvtárosi <tolvajnyelv> terjesztésétől.”*

Elgondolása szerint maga a tananyag a következő módon épült volna fel. Az egyes iskolafokokozatoknak (alap, közép, felső) megfelelően három szinten folyó képzést különített el. Igyekezett úgy összeállítani az egyébként általa is csak előzetes munkanyagnak tekintett tantervet, hogy a szintek egymásra épüljenek, ugyanakkor az egyes fokoza-

tok végén zárt, befejezett, önmagában is használható tudást nyújtson, tekintettel arra, hogy nem mindenki tanul tovább közép- vagy felsőfokon. Mind a három fokozaton heti egyórás, részben könyvtári gyakorlatokkal összekapcsolt foglalkozást indítványozott. Javasolt tematikája – némileg rövidítve – a következő:

☞ Általános iskola

5. osztály: A könyv az emberi ismeret, tudás, tudomány őrzője, a művelődés, haladás és társadalmi fejlődés eszköze. – A könyvek használata, a helyes olvasás.

6. osztály: A könyv útja az írótól az olvasóig. – Kik írnak? Hogyan készül a kézirat? – Sokszorosítás. – A papír. – A nyomda. – A könyvkereskedés. – A könyvek megszerzése, őrzése, a személyi és a közkönyvtárak. – Megismerkedés az osztálykönyvtárral, esetleg a helyi népkönyvtárral és közművelődési könyvtárral.

7. osztály: Fejezetek a könyv és könyvtár történetéből. – Könyv, folyóirat, hírlap. – Ősi kínai könyvek. – Az agyagtáblák. – A papirusz. – A kódex. – A nyomtatás (Gutenberg). – Mátyás könyvtára. – Nemzeti könyvtárunk. – Tudományos könyvtáraink. – Folyóiratok, hírlapok.

8. osztály: Eligazodás a könyvek között (katalógus, bibliográfia). – A könyvtárak cédulakatalógusai. – Nyomtatott katalógusok. – Bibliográfiák: nemzeti, szak és ajánló. – Kereskedői jegyzékek. – A könyvek kiválasztása. – Tervszerű könyvvásárlás, könyvgyűjtés. – Régi és új könyvek, antikváriumok. – Könyvtári folyóirat: A könyvbarát.

☞ Középközpont, technikumok, szakiskolák tananyaga

1. osztály: Híres könyvgyűjtők és gyűjteményeik sorsa. – Vitéz János. – Mátyás király. – Zsámboky János. – Széchényi Ferenc. – Teleki Sámuel. – Somogyi Károly. Todoroszku Gyula. – A tudományos könyvtáraink hivatása.

2. *osztály*: Híres könyvtárak, könyvtárosok, könyvkereskedők, nyomdászok és kiadók. – Alexandria: Kallimachos. – Vivarium: Cassiodorus. – A Vatikáni Könyvtár. – Az egyetemi könyvtárak. – A Bodley Könyvtár. – British Museum Könyvtára. – A Library of Congress. – A Deutsche Bücherei. – A Lenin Könyvtár. – A Szaltikov-Scsedrin Könyvtár. – A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. – Heltai Gáspár. – Huszár Gál. – Misztótfalusi. – Budapesti Egyetemi Nyomda. – Kner Nyomda. – Tevan Nyomda. – Franklin. – Révai. – Mai nyomdák és kiadók.

3. *osztály*: Könyvművészet, a betűk változatai és fejlődése. – Ókori keleti kéziratok írásai és illusztrációi. – A kódexek betűi és illusztrációi. – Nyomtatott könyvek betűi és illusztrációi régen és ma. – Mai sokszorosító eljárások. – Könyvkötészet. – Könyvreklám. – Bibliofília. – Ex libris.

4. *osztály*: A bibliográfia. – Dokumentáció. – Sándor István. – Szabó Károly. – Magyar nemzeti bibliográfiák (Petrik, Kiszlingstein, Kozocsa stb.). – Szinnyei: Magyar írók élete. – Könyvtárak tájékoztató szolgálata. – Kézirattárak és egyéb különgyűjtemények. – Levéltárak. – Szerzői jog.

☉ Egyetemek, főiskolák (nyolc féléven át)

1. *félév*: A tudományos munka módszere. – Bibliográfiakészítés. – Anyaggyűjtés technikája. – Irodalmi tájékozódás. – A kidolgozandó téma történetének és eddigi eredményeinek áttekintése. – Az anyag feldolgozása.

2. *félév*: A kézirat elkészítése. – Ide vonatkozó szabványok. – A cím. – Az utalások. – Betűtípusok kijelölése. – Korrektúrajelek. – Imprimatúra. – Lenyomatok. – Szerzői díjak. – Szerzői jog. – Kiadók. – Szerkesztők.

3. *félév*: A könyvek megszerzése. – Tudományos könyvtárak. – Intézeti könyvtárak. – Katalógusrendszerek és azok használata. – Olvasóterem, kutatóterem, kézikönyvtár. – Könyvtári tájékoztató

szolgálat. – Kölcsönzés. – Átkölcsönzés. – Film, leolvasókészülék. – Fotókópia.

4. *félév*: Szakfolyóiratok. – Referálólapok. – Segédkönyvek. – Irodalmi tájékoztatók. – Kiadói és kereskedelmi jegyzékek. – Irodalmi munkásság nyilvántartása.

5. *félév*: Hazai általános tudományos és tudományos szakkönyvtárak, azok szolgáltatásai. – Közművelődési, iskolai és népkönyvtárak, a magyarországi könyvtárhálózat. – A magyar könyvtári törvény.

6. *félév*: Külföldi tudományos könyvtárak és azok szolgáltatásai.

7. *félév*: A könyvgyűjtés. – Könyvészeti folyóiratok. – Könyvészeti kézikönyvek. – A személyi könyvtárak kialakítása és gondozása.

8. *félév*: A közkönyvtári technika. – A könyvek feldolgozási menete. – A könyvtári szervezet.

Eddig Módis tematikája. Ez – mint említettük – nem a különleges könyvtári szakképzés tananyaga, hanem az általános, vagyis a mai terminológia szerinti használóképzésé. Vitathatatlanul maximalista, a megadott heti egy órában ezt a tematikát nem lehet (és persze talán nem is kell) tanítani. De Módis koncepciójának mindenképpen figyelemreméltó eleme, hogy egységes rendszerben képzelte a könyvtárat használók és a könyvtárosok képzését – az utóbbiak tananyagának összeállításánál figyelembe vette az általános képzés anyagát, részben arra épült.

Mit várt, milyen eredményeket remélt Módis tematikájának (illetve egy végleges alaposan kidolgozott, de mégis e tematika jegyeit magán viselő tananyag) tantervbe iktatásától? Elsőként az önálló tájékozódás képességének megszerzését említette. A könyvtárhasználati, illetve a könyvre vonatkozó ismeretek oktatásától azt is remélte, hogy mindenki terszerűen, célszerűen és szakszerűen fejleszti személyi könyvtárát, így ezek igaz társadalmi értékké válhatnak. Harmadikként Ranganathan törvényeit említette: A képzés által válik lehetővé, hogy a könyvtárak használata ne csupán számszerűen fo-

kozódjon, s ne csak mennyiségi eredményekkel büszkélkedjenek a könyvtárak, hanem „*minden könyv a maga olvasójára és minden olvasó a neki való könyvre találjon, tehát értékelileg is a legjobban kihasználtak legyenek.*” Negyedikként a könyvtáros hivatás társadalmi elismertségének remélhető növekedésére utalt: ha az emberek az általános könyvtári szakképzés révén megismerik a könyvtárak munkáját, akkor a közvélemény a könyvtárosokat valódi hivatás betöltőinek fogja elismerni. Utolsó, ötödik érve az általános képzés bevezetése mellett az volt, ki lehet választani a könyvtári munkára legalkalmasabb adottságokkal, képességekkel rendelkező növendékeket, és őket tervszerűen a könyvtáros hivatás felé lehet irányítani.

Módis László tervezete akkor nem vált – nem is válhatott (többek között azért sem, mert hiányoztak a kellő színvonalú iskolai könyvtárak; némileg érthetetlenül ezzel a kérdéssel gyakorlatilag nem foglalkozott) – a könyvtárpedagógia részévé, de koncepciójának néhány eleme – a teljesen megváltozott társadalmi közeg, információs és könyvtári technika, illetve eszközzrendszer ellenére – ma is elgondolkodtató tanulságokkal szolgálhat.

Jegyzetek

1. A tanügy rendezése. In: A kísérletező ember. Tanulmányok. Bp. 1973. 341–352. p.
2. Az MKE 1983. évi Győrött tartott vándorgyűlésének témája volt a használóképzés, a résztvevők négy aspektusból elemezték a kérdést. Vö. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve. Szerk. Kovács Dezső. Bp., 1984. Az évkönyvben közölt előadásában Németh Zsófia a korábbi szakirodalmat is összefoglalta: A könyvtárhasználatra nevelés és a szakirodalmi oktatás egyes kérdései a felsőoktatási intézményekben, i.m. 36–43.p. Fontos írás még tőle: Az információhasználók oktatásának helyzetéről. In: Könyvtári Figyelő, 1984. 30. évf. 6. sz. 607–617. p. Az iskolai könyvtárak és ezen belül a használóképzés fejlődéstörténetének vázlatát ld. Tóth Gyula – Dán Krisztina: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintés. Bp., 1995., főleg 48–61.p. Az újabb irodalomból figyelemre méltó Tóth Gyula: A pedagógusképző főiskolai könyvtárak helyzete, modellje, együttműködése. Szombathely, 1991. 51–53.p. Tóth Gyula a tanító és tanárképző főiskolák könyvtárhasználati képzését két oldalról közelíti meg: fel kell készíteni a jelöltet mint leendő értelmiségit a könyvtárhasználatra – de arra is, hogy erre diákjait megtanítsa. Erről ír Tóthné Király Katalin – Kovács Mária: A pedagógusjelöltek felkészítése az információszerzésre és -kezelésre. Könyvtári feladat-e a használóképzés? In: Könyvtári Figyelő, 1997. 43. évf. 4. sz. 705–714. p. A két szerző végkövetkeztetése: A NAT a könyvtárhasználat vonatkozásában is feladatokat ró a pedagógusokra, és ezeknek csak akkor tudnak megfelelni, ha a képzőintézmények erre is felkészítik őket. A felhasználóképzés helyzetét a felsőoktatási intézményekben egy 1997-es reprezentatív felmérés alapján mutatja be: Eszenyiné Borbély Mária: A felhasználóképzés helyzete a magyarországi állami felsőoktatási intézményekben. In: Könyvtári Figyelő, 1998. 44 évf. 3-4. sz. 444-450.p. 96 megkeresett intézmény közül 47 válaszolt, közülük 17 helyen szervezett keretek között folyik a használóképzés, 13 helyen esetlegesen, nem intézményesen és a válaszolók közül 17 helyen semmilyen formában sem.
3. Módis László (1903–1972) teológiai tanulmányait Debrecenben és Bécsben végezte, Bécsben és Budapesten sémi filológiát hallgatott, 1932-ben szerzett teológiai doktorátust. Segédlelkész, vallásoktató, lelkész volt 1945-ig, 1945–1950 között a Vallás és Közoktatási Minisztérium osztálytanácsosa. A minisztériumból történt eltávolítása után 1950–1959 között a debreceni Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, 1959-től haláláig a Nagykönyvtár és a Levéltár igazgatója, a Kollégium főigazgatója. Az Egyetemi Könyvtárban a tiszántúli tájbibliográfiai munkálatok kezdeményezője volt, egy ideig Csúry Istvánnal szerkesztette a Könyv és Könyvtár köteteit. Tájbibliográfiai koncepcióját 1954-ben tette közzé: A Tiszántúli bibliográfia és általában a tájbibliográfiák kérdései. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1954. 1. r. Debrecen, 1955. 53–107.p. Uő.: A magyarországi tájbibliográfiai ügye. A tájbibliográfiai ankét tanulságai. In: uo. 1955. Debrecen, 1956. 91–123. p. Koncepciója heves vitákat váltott ki ld. főleg Bata Imre: A helyismereti bibliográfia gyakorlati kérdései. In: Könyv és Könyvtár, 3. Bp., 1963. 23–42.p. Módis bibliográfiai nézeti adták az ösztönzést Csúry Istvánnak bibliográfiaelméleti írásaihoz, vö. Csúry István: Könyvtári kutatások Debrecenben 1950–1975. In: Könyv és Könyvtár, 11. Debrecen, 1977, főleg 54–55. 59–61.p. Módist elsősorban pozitívizmusa, illetve az ebből következő maximalizmusa miatt bírálták vitapartnerai, de mindenki elismerte szerepét és jelentőségét a táj(hely)ismereti bibliográfia elméleti kérdéseinek tisztázásában. Az újabb irodalomból: Kertész Gyula: A regionális bibliográfia néhány elméleti-terminológiai kérdése. In: Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla, Bp. 1983. 151–163.p., Korompai Gáborné: A helytörténeti, honismereti bibliográfia sorsa Magyarországon. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 36. évf. 5–6. sz. 535–549.p.